

ՀԱՋԱՐԱՍԵԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Նախորդ յօդուածին ընթերցումէն կը հետեւի որ՝

ա. Հազարամեայ վարդապետութեան գաղափարը զուտ քրիստոնէական չէ, զի փրկչի ծնունդէն առաջ գոյութիւն ունէր ան հրէից և ուրիշ ազգերու մէջ:

բ. Քրիստոնէական ուղղափառ ուսուցումներուն չի համապատասխաներ ան:

գ. Հրէութենէ դարձող աղանդաւորները ներմուծեցին դայն եկեղեցւոյն անդամներէն ոմանց մէջ թերևս իբր միաթարութեան, քաջալերանքի, քրիստոնէական հռատաքին մէջ արխանալու և դայն ի զին իրենց արեան պաշտպանելու ազգակ մը, և այլն:

Ներկայիս նպատակ ունինք գաղափար մը տալ Հազարամեային մղում տուող ամէնէն ականաւոր դէմքերուն և Հազարամեայ վարդապետութեան վերաբերմամբ եկեղեցւոյ հին հայրերու միջև յառաջ եկած շարժումին շուրջ:

Բ

Երեք եղած են Հազարամեայ վարդապետութեան առաւելագէտ զարկ տուող անձերը: Կերինթոս, Պապիաս, և Նեպոս: Ասոնց ուսուցումին համակիր ուրիշներու ալ պիտի հանդիպինք դեռ. բայց կանխենք զիտեղ տալու որ ատոնք այս մարդին մէջ չեն ունեցած այն գերն ունշանակութիւնը զոր ունեցան մեր յանձնաւոր շա՛ւ Դէմքերը, որոնց մասին գաղափար մը տալու համար հոս կու տանք սա ամփոփ տեղեկութիւնները:

Կերինթոս Անտիոք ծնած և Աղեքսանդրիա ուսած և հրէութենէ քրիստոնէութեան դարձած աղանդաւոր մըն էր: Ինքն է «Հազարամեայ»ի ամենէն ջերմ հաւատացողը, մշակողը և ուսուցանողը: Ասոր համար ալ Հազարամեանք իր անունով կոչուած են Կերինթացի: Հազարամեայէ զատ վարդապետական զարտուղի ուրիշ հայկացիներ ալ ունէր: Բուռն հակառակորդ մըն էր Ս. Պօղոս Առաքեալին. բնաւ չէր ուզեր հանդուրժել հեթանոսները շահելու համար եկեղեցւոյ ըրած թոյլտուութեանց՝

արարողական խնդիրներու մէջ. որի իրոն կ'աշխատէր թլփատութիւնն ու շաւաթը սուրբ պահելու և նման հրէական սովորութիւնները ամէն գինով ներմուծել կամ պահպանել քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ:

Կերինթոսի անձինն ու ըմբռնումներու մասին ընթերցողները աւելի ևս լուսաբանելու համար ի դէպ կը համարինք քաղուածքներ ընել Եւսեբիոսի «Պատմութիւն եկեղեցւոյ» հոյակապ երկէն:

— «... այլոյ իրիք աղանդոյ գլուխ և առաջնորդ կացեալ Կերինթոս ընկալաք: Զայսմանէ Պայիոս (Բ. դար) ... գրէ այսպէս. Նա եւ Կերինթոս, այն որ ի ձեռն Յայտնութեան՝ որպէս մեծի Առաքելոյն եղելոյ, հրաշապատումս ստեղծանէր զանձնէն՝ իբրեւ ի հրեշտակաց ուսեալ, եթէ յետ յարութեան լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի ի վերայ երկրի, և դարձեալ, թէ մարդիկ որ յերուսաղէմ գտանիցին, ըստ մարմնոյ ցանկութեան եւ ըստ հետեւութեան վայելեսցեն կեանս: Եւ զի թշնամի էր նա զբոց Աստուծոյ, զթիւ հազար ամաց ի տօնս հարսանեաց անցուցանել ասէր, որով և զանախորձսն կամէր մուրեցուցանել: Իսկ Դիոնեսիոս՝ ... յերկրորդ զիրս իւր Խոստմանցն կամ Աւետեաց ... ասէ. որ (Կերինթոս) առաջնորդն եղև աղանդոյն, որ ի նորա անուն Կերինթացիք կոչեցան, կամեցաւ մակագրել զիւր ստեղծուածս մտաց յանուն արժանահաւատ (*). քանզի այս էր ուսումն վարդապետութեան նորա՝ եթէ ի վերայ երկրի լինելոց է թագաւորութիւն Քրիստոսի, որում եւ ինքն ցանկայր, զի մարմնասէր յոյժ եւ ամենեւին իսկ մարմնաւոր լեալ եւ ի նոյնս երազանայր, և ի յագուրդ պորտոյն, եւ որ զպորտովն են՝ յղփանայր, կերակրովք, ըմպելեօք եւ հարսանեօք. եւ զի սովոր էր պատրուակեալ բարեքել տօնիւքն, զոհիւք եւ զենելեօք: ... Իսկ Երանոս ... պատմութիւն արժանի անմոռաց յիշատակի աւանդէ ... իբրեւ ի տուութիւնէ Պօղիկարպոսի, եթէ՝ նմուտ երբեմն առաքեալն Յովհաննէս ի բաղանիս առ ի լուանալ, բայց իբրեւ գիտաց եթէ ի ներքս անդ է Կերինթոս՝ ոստեաւ ի տեղ-

(*) Հմմտ. անդ Դպր. Է. Գլ. Իե. Խ. մասը:

ւոջէ իւրմէ եւ փախեալ ի դուրս. զի ոչ համբեր նա կալ ընդ յարկան՝ յորում էր հերետիկոսական։ Ի նոյն յորդորեալ եւ զիւրսն. Փախիցուք, ասէր, գուցէ փլանիցին բաղանիքս, զի ի սմա է Կերինթոս թշնամին ճշմարտութեան։ [Ընդդէմ հերձուածողաց]։ (Պատմ. եկ. Դպրութիւն Գ. Գլ. ԻԲ.)

Հաղարամեայի ամէնէն նշանաւոր օվարդապետի մասին եթէ ուրիշ բան չը զիտնայինք իսկ, թերեւ Յովհաննէսի Կերինթոսի ներկայութեան պատճառաւ բաղնիքէն փախած ըլլալու գրեւորքն իսկ՝ բաւական իրաւունք պիտի տար մեզ վերապահութեամբ ու կասկածանքով վերաբերուելու իր ուսուցմունքին հանդէպ։

Այլևս պէտք մը չենք տեսներ դուրսէն ծանօթութիւններ տալ միւս երկուքի՝ Հիւրապոլսոյ եպս. Պապիասի (Գ. դար) եւ Նեպոսի (Գ. դար) մասին. քանի որ ըստ ինքեան բովանդակւից են Եւսեբիոսի աշուոց նուիրած գլուխներէն մեր նիւթին վերաբերող սա տողերը զորս կը քաղենք։

«Աոյն այս գրիչ Պապիաս յաւելու իբրեւ յանդիւր աւանդութենէ ընկալեալ առակս ինչ օտարոտիս եւ վարդապետութիւնս այլանմանս Փրկչին մերոյ, մինչև առասպելականս անգամ. ընդ որս եւ Հաղարամեայ, պսաց, թէ լինելոց է յետ յարութեանն ի մեռելոց արքայութիւն Քրիստոսի ի վերայ երկրի մարմնապէս»։ Եւ անմիջապէս կ'աւելցնէ. «Եւ չարաչար իմանալոյ զբանս Առաքելոցն եւ յառակս օրինակաց նոցա ոչ քաջիկ հայեցեալ եւ ոչ խորհրդական բանից նոցին խելամուտ, զայսպիսի կարծիս Պապեայ համարիմ։ Զի նուազամիտ ոք էր սա, զոր եւ բանից անտի նորո մարթ է ի վերայ հասանել։ Բայց սակայն բազմաց մանկանց Եկեղեցոյ զկնի իւր եղև պատճառք մոլորութեան կարծեացս, զի ի հնութիւն անդր առնն հայէին, որպէս եւ Երանոսի, եւ կամ թէ այլ ոք հեղինակ կարծեացս գտաւ՝ չունիմ ասել»։ (Եւսեբիոս Պատմ. եկեղ. Դպր. Գ. Գլ. ԼԹ)։

«... Նեպոս ոմն եպիսկոպոս յեղիպոս» որ հրէաբար իմանալով զաւետիս աստուածեղէն զրոցն առ սուրբս, Հաղարամեան իմն մարմնաւոր փափկութիւնս զնէր ի վերայ երկրի, եւ զսոյն զայս կարծիս ի Յայտնութենէն Յովհաննէս համարէր հաստատել»։ (Անդ. Դպ. Ը. Գլ. ԻԴ)։

Գ

Թէ հին դարերուն Հաղարամեայ վարդապետութիւնը ո՞ր աստիճան տարածուած էր ժողովուրդի հասարակ խաւերուն մէջ, ատիկա ճշգրիտ չտա դժուար է. իսկ հաւատացեալները առաջնորդող զասակարգին մէջ անոր գրաւած տեղին համար, զրական հաւաստում մը ընելու համար վարանելու տեղի չկայ, քանի որ Հաղարամեաններու վերոյիշեալ երեք գլխաւորներուն խմբակը ստուարանայ նոյն սկզբունքներն որդեգրող ու քարոզող ուրիշ երեւելի անձնորու եւ գրութիւններու յաւելումով։ Յուստինոս, Իրենիոս, Տերտուղիանոս, Բառնաբասին վերագրուած թուղթին հեղինակը՝ Քրիստոնէական Սիրիլլաներէն մաս մը, վարդապետութիւն ԺԲ. Առաքելոց, ևն., աւելի կամ նուազ մանրամասնութիւններով կ'ափսոսեն Հաղարամեայի եւ կը նկարագրեն զայն։ Յուստինոս կ'ըսէ եղեր թէ Հաղարամեան հաւատքն է բոլոր ուղղափառ քրիստոնեաներուն, (Dial. contra Tryph. 80-1), թէ ինք կը ճանչնայ զայն չընդունողներն ալ, բայց զարձեւող ուղղափառ վարդապետութեան մաս կը համարի զայն, եւ կ'ընդունի Հաղարամեայի հոմեմատ յարութիւն մը. Երուսաղէմի ընդարձակումը, անոր Մեսիական թագաւորութեան մայրաքաղաք լինելը եւ այն բոլոր գրաւիչ ու պատրողական խոստումները, որ իբր թէ պիտի կատարուէին Հաղարամեայի միջոցին։ Իրենիոս, որ աշխարհի վախճանի մասին իր ունեցած ըմբռնումներով Հաղարամեան է, այնպէս մը կը նկարագրէ նոր Երուսաղէմը, որ իբր թէ հիմէն պիտի վերականգնի սուտակ եւ չափիւղայ քարերով, իր պատնէշները պիտի ըլլան բերեղեայ. իսկ որթատունկի մասին Պապիասի յիշատակութեան մէջ գտնուած թիւերը տասնական անգամ բազմապատկուած կը ներկայացնէ, ըսելով թէ. «Օր պիտի գայ որ անանկ որթատունկեր պիտի բուսնին որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը ունենայ 10,000 ճիւղ, մէն մի ճիւղ՝ 10,000 բարունակ, եւայլն. եւ երբ սուրբերէն մէկը բռնէ այդ ողկոյղներէն մին՝ ուրիշ մը իր քովէն պիտի պոսայ. եւ աւելի աղէկ եմ, զիս ա՛ռ եւ օրհնէ՛ Տէրը»։

Տերտուղիանոս ալ կը հաւատար թէ

դժոխքի մէջ ուր իջաւ Տէրը, չարերն ու բարիները կը սպասեն յարութեան: Մարտիրոսներուն ու սուրբերուն տեղը հոն առանձինն է ու աւելի բարձր. կը հաւատար նաեւ թէ տեղի պիտի ունենայ Գրիստոսի Հաղարամեայ թագաւորութիւն մը, բայց ան զերծ պիտի ըլլայ բոլորովին զգայական հրէական յատկանիշերէ: Ինք կը խորհրդածէ միջակայ վիճակի մասին, ուր պիտի ըմբոշխնուին հոգեւոր օրհնութիւններ: Խօսելով դժոխքի մասին՝ զայն կ'որակէ իբր «յաւիտենական հուրին գոնձատունը», որ երկրին խորքը կը գտնուի և ակն ու աղբիւրն է լեռներու բերաններէն ժայթքող բոցերուն, ծուխերուն և լաւաներուն:

Տերաւորիտնոսի պէս, Հաղարամեային հոգեւոր նկարագիր մը կ'ընծայէ նաեւ Բառնաբասի թուղթին (75-130 Յ. Տ.) հեղինակը, որ խօսելով շարաթը սուրբ պահելու մասին, կը բազմաթէ Ծննդ. Բ² և Սաղ. Ի 2^Թ համարները ու սապէս կը մեկնէ. «Տէրը վեց հաղարտարիւն — հաշուելով աշխարհի ստեղծագործութենէն — վերջ պիտի տայ ամէն բանի. «Եւ հանգեալ յաւուրն եօթներորդիւն ալ կը նշանակէ թէ երբ Որդին գայ եւ կործանէ անօրէնները եւ դատէ անաստեւածները ու փոփոխէ արեւը, լուսինն ու

աստղերը, անկէ ետք կը սկսի Շարաթը (իմա՝ եօթներորդ հաղարամեակը) յորում հանգիստ տալով ամէն բանի՝ պիտի զնէ սկիզբն Ը. օրուան, որ սկիզբն է ուրիշ աշխարհի մը, վերջին Հաղարամեային: (The Epistle of Barnabas, text. for students, No. 14a):

Փ. դարու կէսէն սկսեալ Արեւմտեան եկեղեցւոյ հայրերը, մասամբ մը տնուղղակի, փոքր ինչ ոյժ տուին Հաղարամեայ վարդապետութեան: Առնք կը նկատէին թէ ան կրնայ նպաստ մը բերել իրենց՝ Ս. Աւետարանի բարոյականը ժողովուրդին մէջ տարրացնելու համար: Արդէն չափով մը իրենց հայրերէն ոմանք ալ, Իրենիոս, Հիպպոլիտոս, Տերտուղիանոս, Էայլն, կը հաւատային Հաղարամեային, սա պատճառաւ որ՝ ան օտար չէր եկեղեցւոյ աւանդութեան, ու աղընչութիւն չունէր Մարկիոնի և Գնոստիկեանց վարդապետութեանց հետ: Կոմմոդիանոս, Վիկտորինոս, Պետտալենսիս, Լակտանտիոս, եւ Սուլպիկիոս Սեւերոս առհասարակ հրէական ու քրիստոնէական Սիրիլլաներուն մօտէն հետեւած ըլլալով ջնքմ Հաղարամեաններ էին և ասոնցմէ մին՝ Վիկտորինոս յատուկ մեկնութիւն մըն ալ զրած է Յայտնութեան զիրքին վրայ:

29-ՈՆ ՎՐԴ. ՏԵՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ի Ա Զ Ը

Թէ պաշտօնի րափն ունենա՝

Տերն զոյգ մը քեւ քեզի կուտայ,

Որպէսզի Իր Ուժը անհաս

Սաւառնացնէ երկրի վրայ:

Թէ ճեսիկներ ունենա դուն՝

Յայնուրիսն մ'ալ քեզի կուտայ,

Որպէսզի Ի՛ր Կամբը աբաւն

Հանգիսացնէ երկրի վրայ:

Թէ բարձունքէ մ'իստիս իր հետ՝

Ինք քեզի շէ՛ւտ մը կուտայ,

Որպէսզի Իր Խօսքը յաւէ

Արձագանգէ երկրի վրայ:

Թէ վերացած յառիս իրեն՝

Հո՛ւր լեզու մ'ալ քեզի կուտայ,

Որպէսզի Իր Կայծը վերէն

Սանցընէ երկրի վրայ:

Եթէ մըսնէս իր ամպին մէջ՝

Ինք քեզի շանք մը կուտայ,

Որպէսզի Իր Վերժը անէջ

Փայլասակէ երկրի վրայ:

1905

Արսաւարած ՍՐԻՆԳԻՆ

Իսկ իր լոյսին քէ երբս մօտ

Ինք քեզի ջան մը կուտայ,

Որպէսզի Իր Փառնն անաղօտ

Վարդավառէ երկրի վրայ:

Եթէ նեղուիս իր զիրկն անաւ՝

Ինք քեզի երգ մը կուտայ,

Որպէսզի Իր Շնորհն երկնայու

Թըրքացընէ երկրի վրայ:

Թէ համբարուիս հետ իր վերին՝

Ինք քեզի կեանք մը կուտայ,

Որպէսզի Իր Շունչը անգին

Ոգեւորէ երկրի վրայ:

Իսկ քէ քաղաւի իր շուրջն շակ՝

Ինք քեզի շող մը կուտայ,

Ոչինչին դէմ յոյսին անփակ

Ճառագայթը երկրի վրայ:

Ու այդ Ուժը, այդ Կամբն ու Խօսք,

Այդ Կայծն ու Վերժ, այդ Փառքը սոսկ,

Այդ Շնորհն ու Շունչ, այդ Յոյսն համայն

Քեզի սրբաւած ԽԱԶՆ է միայն:

ԵՂԻՇԷ ԱՐԳԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ